

Lenin kim, haçan we nähili öldi?

Category: Kitapcy, Medisina, Taryhy makalalar, Türkmen dili
написано kitapcy | 22 января, 2025

Lenin kim, haçan we nähili öldi? LENIN KIM, HAÇAN WE NÄHILI ÖLDI?

SSSR-iň Kommunistik partiýasynyň ýolbaşçysy, dünýä proletariatynyň serdary Wladimir Iliç Lenin 1924-nji ýylyň 21-nji ýanwarynda Moskwada aradan çykdy.

Leniniň görkezilen senede näme sebäpli aradan çykandygy köplere bellidigine we ölüm sebäbiniň anyk görkezilýändigine garamazdan, onuň ölümü käbir hususlarda şübhelilige galýar.

• Lenin kim?

Lenin ady bilen tanalan Wladimir Iliç Lenin 1870-nji ýylyň 22-nji aprelinde dünýä indi.

Leniniň bitiren işleriniň kimler tarapyndan häzirem oňanylýandygyna, ýa-da kimler tarapyndan ýazgarylýandygyna garamazdan, onuň bütindünýä taryhynda aýgytlaýy rol oýnan az sanly beýik şahsyyetleriň biridigini hakykatyň hatyrasyna boýun almak gerek.

Lenin – rus sosializminiň maýagy, rewolýusioner, güýçli syýasatçy, marksistik-leninistik taglymatyň düýbünü tutuwy, Oktýabr rewolýusiýasynyň baştutany we SSSR diýen ägirt uly imperiýanyň esaslandyryjysydyr.

Leniniň iň uly maksady – kapitalizmiň barlyşyksyz synpy gatlaklaryndan proletariatyň bütindünýä rewolýusiýasyny amala aşyryp, synpy bölünşigiň bolmadyk adamzat jemgyýetini döretmekden we oňa serdarlyk etmekden ybaratdy.

Ol marksizmiň binýadynda gurulan syýasy-ykdysady taglymat bolan leninizm ideologiýasynyň hem düýbünü tutujydyr. Leninizme marksizmiň döwrüň talaplaryna görä, hem guramaçylykly, hem syýasy, hemem ykdysady taýdan düýp prinsiplere esaslanyp täzeçe durmuşa geçirilmegi diýip düşünmek dogry bolar. Yaşuly nesil gowy bilýändir: Marksizm-leninizm ideologiýasyny wagyz edip türkmen dilinde-de onlarça, hatda ýüzlerce kitap ýazyldy, terjime edildi. Marksyň, Engelsiň, Leniniň köp tomluklary türkmen dilinde öwran-öwran neşir edildi. Bu boýunça goşmaça gyzyklanýanlar kitaphanalardan ady agzalan awtorlaryň kitaplaryny we goşmaça edebiýatlary okap bilerler. Şonuň üçin hazır marksizm-leninizm ideologiýasynyň üstünde durup, gürrüñimizi sozduryp oturmagyň hajaty ýok. Şol sanda bu çugdamja makala marksizmi we leninizmi düşündirmegi maksat edinenok.

Leniniň eserleri XX asyrda bütün dünýäde sosialistik rewolýusiýalaryň amala aşyrylmagynда we imperializme garşı garaşsyzlyk gazaňmak ugrundaky görüşlerde iň köp goldanylýan eserlere öwrüldi. Şonuň üçin ýazyjydyr taryhçylaryň birnäçesi Lenini içgin öwrenip, iki müñe golaý kitap ýazdy.

Dünýä proletariatynyň we birnäçe ýurduň kommunistik partiýasynyň ideologik serdary hasap edilýän Lenin dünýä dillerine eserleri iň köp terjime edilen ýedinji şahsyýetdir. Lenin Ilýa Nikolaýewiç Ulýanow (1831-1886) we Mariýa Aleksandrowna Ulyanova (1835-1916) atly är-aýalyň ogludyr. Maşgalanyň etniki gelip çykyşynda dürlı-dürlı milletleriň goşundysy bar. Leniniň ata-babalary rus, galmyk (oýrat), çuwaş, ýewreý, nemes, swed ganlaryndan (başga-da birküç etniki düzumiň goşulandygy csak edilýär) emele gelen gatym-gatym ganly

gibrid taýpadan gelip çykypdyr.

Lenin rus prawoslaw butnanasynda çokundyrylypdyr. Leniniň doganlary rewolýuson hereketlere işjeň gatnaşypdyr.

Anna (1864-1935), Dmitriý (1874-1943) we Mariýa (1878-1937) Ulýanowalar Russiýanyň Sosial-demokratlar partiýasynyň agzasy bolup sosialistik göreše goşulypdyr hem-de "Искра", "Правда" gazetlerinde işläpdirlər. Özünden uly dogany Aleksandr Ulýanow (1866-1887) bolsa "Народная воля" hereketine gatnaşypdyr.

Rewolýusion hereketlere gatnaşmagyň deregine ylym almagy dogry hasaplan Olga Ulýanowa (1871-1891) bolsa Sankt-Peterburg uniwersitetinde okap ýörkä aradan çykypdyr.

Lenin ýaşlyk ýyllarynda üç uly gynançly wakany başdan geçiripdir: Bulardan birinjisi – onuň kakasynyň 1886-njy ýylда beýnä gan inmegi zerarly aradan çykmagy, ikinjisi – 1887-nji ýylyň maý aýynda agasy Aleksandr Iliç Ulýanowyň rus patyşasy Aleksandr III-e garşı kast edilşigi gurnan terrorçylykly toparyň agzasydygy sebäpli dardan asylmagydy. Aleksandr tussag tussag astyna alynanda, onuň ýanynda uýasy Anna Ulýanowa hem bar eken. A.Ulýanowa Karzanyň golaýyndaky Kokuşkino obasyna sürgün edilýär. Leniniň başdan geçirilen üçünji tragiki wakasy bolsa, onuň uýasy Olganyň ýaşajyk gyzka tif (брюшной тиф) keseli zerarly aradan çykmagy boldy.

Sowet döwründe ýazylan awtobiografiýalarda Leniniň rewolýusion hereketleri giň gerimde çaltlandyrmagyna onuň agasy Aleksandryň dardan asylmagynyň ýiti täsir edendigi nygtalýar. Rus suratkeşi P.Belousow öz surat eserleriniň birinde ýaş ýigit Lenini we onuň ejesini Aleksandryň ýasyny tutup durka şekillendiripdir.

"Biz düýbünden başga ýol bilen gideris!" diýen söz Leniniň halk rewolýusiýasyny durmuşa geçirmek üçin anarhist we ýekebara teraktlary amala aşyrmagyň deregine marksistik ýol saýlap alandygyny aňladýardy. Lenin marksizm bilen gyzyklanmaga başlangoň, talyplaryň tolgunşyklaryna işjeň gatnaşypdyr we munun üçin ahyrsoňy tussag edilipdir. Ol Kazan uniwersitetinden kowlangoň rewolýusion hereketlerine özbaşdak dowam edipdir. Biraz wagt geçensoň Sankt-Peterburg uniuersitetiniň hukuk fakultetine girýär we 1891-nji ýylда

okuwy tamamlap, aklawjylyk käri üçin ygtyýarnama alýar. Latyn we grek dillerini suwara bilen Lenin nemes, fransuz we iňlis dillerini hem ýeterlik derejede bilipdir. 1917-nji ýylда Inessa Armandyň kömegi bilen fransuz we iňlis dilinde ýazylan makalalary rus diline terjime edipdir hem-de şol ýyl Ženewada S.N.Rawiçe "Meniň fransuzça okatmaga bilimim pesræk gelýär" diýipdir.

SSR-iň gurulmagy

1921-nji ýylda bolşewikler "ak terrordan" (ýagny, aklar ýa-da menşewikler) üstün çykyp, graždanlyk urşuny ýeňiş bilen tamamladylar.

Belorussiýada, Ukrainada, Kawkaz ýurtlarynda we Orta Aziýanyň türki respublikalarynda-da bolşewikler sowet häkimiyétini agdarmaga çalyşan garşıydaş güýçleri derbi-dagyn etmegi başardylar.

1922-nji ýylda gyzyl imperiýanyň federal gurluşyny kesgitlemek boýunça bolşewikleriň arasynda özara düşünişmezlik döredi.

Halk komissary Stalin ähli respublikalaryň Russiýa Federatiw Sowet Sosialistik respublikasynyň (RSFSR) düzümünde awtonom statusynda guralmalydygyny öňe sürýärdi. Lenin bolsa muňa garşı çykyp, ähli respublikalaryň deňhukukly ýagdaýdaky birleşen federasiýasynyň meýilnamasyny taýýarlady. Meýilnama boýunça her respublikanyň bileleşikden islän wagty bölünip aýrylmaga hem hukugy bardy. Ahyrynda federasiýanyň gurulmagynda leninistik ýorelgeler kabul edildi.

1922-nji ýylyň 30-njy dekabrynda RSFSR-nyň Belarus SSR-niň, Ukraina SSR-niň Kawkaz we Orta Aziýa respublikalarynyň bileleşmeginde SSSR döwletiniň döredilendigi resmi taýdan yqlan edildi.

• **Leniniň ölümi**

Rewolýusiýanyň we uruşyň beren ýadawlygy Leniniň saglygyna diýseň ýaramaz täsir edipdir. Munuňam üstesine janyна kast edilende alan ýaralary onuň saglygyny hasam pese düşüripdir. Ganhoryň atan güllesi onuň boýnunda galypdyr. Oňurga ýiligine ýakyn durangoň, şol wagtyň medisina mümkünçilikleri bilen gülläni çykarmak mümkün däl eken. 1922-nji ýylyň maýynda ilkinji gezek ysmaz geçirip sag aýagy ysman galan Leniniň hökümetdäki roly barha azalyp başlapdyr. Şol ýylyň aprel aýynda geçiren ikinji ysmazyndan soň-a, syýasy arenadan ymykly

çekilmeli bolupdyr. 1923-nji ýylyň martynda geçiren üçünji ysmazy Lenini dilden-agyzdan we ýöremekden goýýar hem-de ol tä ölüänçä düşekde ýatylygы galýar.

Geçiren ilkinji ysmazyndan soň hökümet bilen baglanyşykly aýtjak käbir zatlaryny ýazga geçirtdi. Olaryň arasynda iň bellisi "Leniniň wesýetidir". Bu wesýetde, Stalin başlyklaýyn käbir öňbaşçy communistler tankytlanýardy.

Lenin 1922-nji ýylyň aprel aýyndan başlap Kommunistik partiýanyň birinji sekretary bolan Staliniň eline çäksiz ygtyýarlygyň geçendigini aýdyp, kollektiviň agzalaryna ony bu wezipeden çetleşdirmegiň ýollaryny gözlemegi maslahat berýärdi. Mundan başga-da ol "Militaristik materializmiň ähmiýeti hakynda", "Kamenewe hat", "Özbaşdaklaşdırma hakynda", "Hyzmatdaşlyk", "Has az, has gowy" ýaly dürli makalalary ýazdy.

Lenin aradan çykansoň, onuň aýaly "Wesýetnamany" 1924-nji ýylyň maý aýynda geçiriljek Kommunistik partiýanyň XIII gurultaýynda okamak şerti bilen Merkezi Komitetiň sekretariatyna tabşyrdy. "Wesýetnama" şol wagt partiýada edenini edýän Zinowýew, Lew Kamenew we Iosif Stalin dagylary kyn ýagdaýa düşürdi.

Leniniň partiýadaky uly abraýy we hormat-sylagy sargytnamanyň bassyr-bussyr etmäge mümkünçilik berenokdy. Emma L.Troskä garşı häkimiýet söweşine giren Zinowýew, Kamenew we Stalin dagylar ýeň bermek islemediler. Bu ýagdaýda üç ülpet Merkezi Komitetde ýygnanyşdy. Olar wesýetnamany XIII gurultaýyň delegatlaryna ýandepderçelerine belläp almazlyk we hat barada gurultaýda dil ýarmazlyk şerti bilen okap bermegi makul hasapladylar. Leniniň aýaly Krupskaýa muňa garşı çykanam bolsa, netije üýtgemedi. Wesýetnama delegatlar tarapyndan aýry-aýry okaldy. Şeýle-de bolsa, ýagdaý Leniniň garaşsy ýaly gutarmady. Stalin birinji sekretaryň kürsüsini hiç kime bermedi. Leniniň aýaly Krupskaý hem wagtyň geçmegi bilen Staline garşı gitmegini goýup, ony goldap başlady.

Emma Leniniň wesýeti SSSR-e duşmanylyk edýän kapitalistik döwletler üçin gowy mümkünçilik döretdi. Wesýetnamanyň bir bölegi 1926-njy ýylda amerikan žurnalisti Maks Istmen

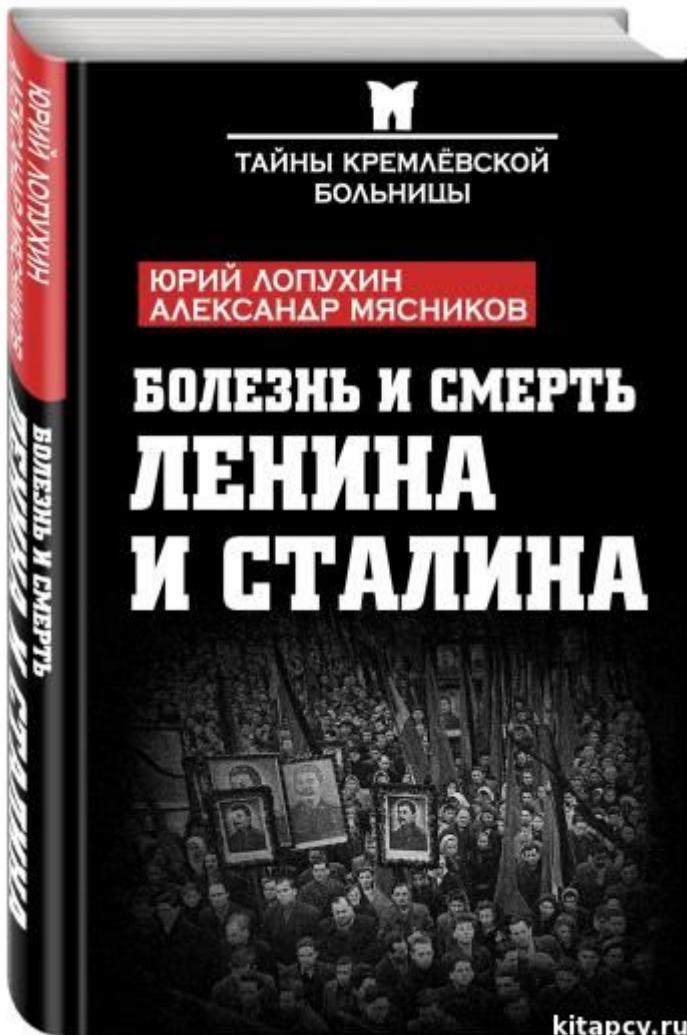
tarapyndan terjime edilip, ABŞ-da çap edildi. L.Troskiý bolsa partiýanyň hataryndan kowlup, sürgüne ugradylansoň, 1934-nji ýylda wesýetnamany dolulugyna çap etdirdi.

Lenin 1924-nji ýylyň 21-nji ýanwarynda sagat 18:50-de elli üç ýaşynda aradan çykdy. Leniniň ölümü boýunça resmi beýannama "serebral arteriaskleroz" ýa-da "dördünji gan inmedi". Emma Lenini sagaltmaga çalyşan 27 sany lukmanyň diňe sekiziniň netijenamasynدا bu kesgitleme barlygy üçin, onuň ölümü boýunça dürli-dürli gipotezalar orta atyldy. Taryhçylaryň aglabasy onuň ölüm sebäbiniň "atylmadan soňky boýnunda galan gülläniň döreden ysmazy" netijesinde bolandygyny biragyzdan makullaýar. Şol sanda Leniniň ölümünde Staliniň hem eliniň barlygy güman edilýär.

Rewolýusiýanyň we SSSR-iň arhitektory Leniniň ölümü sebäpli gyzyl imperiýanyň çar künjünde bir hepdeläp matam yylan edildi. Birnäçe günüň dowamynda millionlarça adam onuň meýdiniň öňünde hormat bilen baş egdi.

Leonid Krasiniň teklibi bilen doñdurylan jeset 1924-nji ýylyň 27-nji ýanwarynda dabaraly ýagdaýda Moskwanyň Gyzyl ploşadynda bina edilen Lenin mawzoleýinde ýerleşdirildi.

Leniniň ölüminden üç gün geçen badyna rewolýusiýanyň sallançagy Sankt-Peterburgyň ady Leningrada öwrüldi. SSSR-iň dargan 1991-nji ýylyna çenli şäher şol atda galdy. 1991-nji ýylda gaýtadan Sankt-Peterburg adyny alan şäheriň ýerleşyän welaýaty häzirem Leningrad oblasty diýip atlandyrylýar. Leniniň doglan şäheri Simbirskiniň adyna bolsa onuň aradan çykmagyndan kän wagt geçmänkä Ulýanowsk ady dakylody. Leniniň hormatyna Ulýanowsk şäheriniň ady şol durşuna galdyryldy.

• **Leniniň beýnisiniň öwrenilmegi**

Leniniň beýnisi onuň bedeni mumyýalanmazdan öñ daşyna çykarylypdy. Sowet hökümeti Leniniň beýnisini öwrenmek we "geniallyga" ýol açan beýin öýjükleriniň ýerini anyklamak üçin tanymal nemes alymy Oskar Wogty ygtýýarlandyrdy. Barlaglar Wladimir Behtereviň Beýnini öwreniş institutynda geçirildi. Wogt 1929-nji ýylda çap edilen makalasynda Leniniň beýnisiniň reňksizdiguni, biraz ýygrylandygyny, birnäçe kysmynyň ýumşandygyny we serebral korteksiň üçünji gatlagynda käbit piramidal neýronlaryň bardygyny ýazypdy. Ýöne bu beýan edilenleriň geniallyk bilen baglanyşygy jedelli meselä öwrüldi. Wogtyň barlaglary sowet hökümetini kanagatlandyrmasoň, 1993-nji ýylda ruslar tarapyndan gaýtadan topar düzülip ikilenç barlag geçirildi. Barlagyň netijeleri Leniniň beýnisiniň özboluşly aýratynlyklarynyň we artykmaçlyklarynyň bardygyny görkezdi.

- **Leniniň sifilis keselinden ölendigi "subut edildi"**

Häzire çenli ölüm sebäbi "janyna kast edilenden soňky ysmaz" diýip bilinýän Leniniň aslynda fransiyaly jelep bilen bolan jynsy gatnaşygyndan ýokuşan sifilis keselinden ölendigi anyklandy.

Iňlis taryhcysy Helen Rappaport ABŞ-nyň Kolumbiýa uniwersitetiniň arhiwlerinde saklanýan täsin bir maglumaty ýüze çykardy.

Nobel baýragynyň eýesi Iwan Pawlowyň itler boýunça geçiren klassyky barlag usullary bilen baglanyşykly galdyran ýazgylarynyň bir ýerinde, hut rus alymynyň öz eli bilen ýazan "Rewolýusiýa beýnisinde sifilis wirusy bolan bir telbe tarapyndan amala aşyryldy" diýip ýazgysynyň bardygyny anyklady.

Iňlis taryhcysy Rappaport Leniniň Parižde bir jelep bilen jynsy gatnaşykda bolangoň, sifilis keseli bilen keselländigi barada delilleriň bardygyny aýdýar.

Internet maglumatlary esasynda taýýarlandy. Taryhy makalalar